

Отже, зростаюча роль стратегічного планування інноваційної діяльності пояснюється, передусім, прагненням кожного суб'єкта господарювання до забезпечення конкурентоспроможності продукції в умовах глобалізаційних перетворень, що посилюють вимоги до якісних параметрів виробництва.

Формування та реалізація стратегії інноваційного розвитку АПК має базуватись на врахуванні соціально-економічних засад розвитку; раціональному поєднанні економічних та екологічних факторів; організаційних чинників, реструктуризації аграрних підприємств; поетапному впровадженні науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок у практичну діяльність; поглибленні взаємозв'язків аграрних формувань на основі моделі інноваційного розвитку економіки.

Література: 1. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності : Закон України № 433–IV від 16 січня 2003 р. (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. 2. Сіренко Н. М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України : [монографія] / Н. М. Сіренко. – Миколаїв, 2010. – 416 с. 3. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України / [Саблук П. Т., Кісіль М. І., Коденська М. Ю. та ін.]; за ред. М. І. Кісіля, М. Ю. Коденської. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 478 с. 4. Мельник Ю. Ф. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю. Ф. Мельник, П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 3–15. 5. Виклики і шляхи агропромислового розвитку / [Пасхавер Б. Й., Шуравська О. В., Молдаван Л. В. та ін.]; за ред. акад. УААН Б. Й. Пасхавера; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 432 с. 6. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / авт.-упорядн. : Г. О. Андрощук, І. Б. Жилаєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с. 7. Дорошко О. О. Особливості інноваційного розвитку України / О. О. Дорошко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 5. – С. 21–24.

Рецензент

доц. екон. наук,
професор Ястремська О. М.

Стаття надійшла до редакції
11.05.2011 р.

УДК 005.418

Чернишов В. В.

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. Розглянуто теоретичні підходи щодо визначення сутності понять "криза" та "антикризове управління", на основі дослідження (аналізу) сформульовано більш сучасне тлумачення антикризового управління, яке дає підстави для визначення видів, особливостей та основних станів здійснення управління підприємством у кризовий період розвитку економіки.

Аннотація. Рассмотрены теоретические подходы к определению сущности понятий "кризис" и "антикризисное управление", на основе исследования (анализа) сформулировано более современное толкование антикризисного управления, которое дает основания для определения видов, особенностей и основных состояний управления предприятием в кризисный период развития экономики.

Annotation. The theoretical approaches to defining the essence of "crisis" and "crisis management" are considered, a more modern interpretation of crisis management based on research (analysis) are formulated, which gives grounds for defining species characteristics and the ground states of management during the crisis period of economic development.

Ключові слова: криза, антикризове управління, зовнішнє управління, стратегічний контролінг, комплексна програма антикризового управління.

На сучасному етапі розвитку економіки українські підприємства проходять один із періодів спаду економічної діяльності. Велика частина підприємств знаходиться в незадовільному стані, незважаючи на прийняті заходи, щодо покращення умов, як з боку держави, так і самими суб'єктами. Причин незадовільних умов у кожного підприємства дуже багато, однак найбільш вагомою та впливовою є слабке та нераціональне управління підприємством в умовах кризових явищ.

Це обумовлює необхідність пошуку шляхів усунення даної ситуації, одним з яких є впровадження заходів антикризового управління. Однак у процесі прийняття рішення щодо впровадження антикризового управління перед підприємством постає ряд питань, таких, як: яким саме воно повинно бути, способи та шляхи його здійснення, основні складові, стадії, етапи й інструментарій проведення. Але найбільша проблема полягає насамперед у нерозумінні різниці між звичайним управлінням підприємством та впровадженням саме антикризового управління.

Тому основною метою статті є аналіз теоретичних підходів щодо визначення сутності поняття "антикризове управління", визначення його складових та основних положень та з'ясування, чим же саме звичайне управління підприємством відрізняється від антикризового.

Завдання даної статті – розглянути поняття "криза" та сформулювати своє розуміння даного терміна, на основі дослідження (аналізу) теоретичних підходів щодо тлумачень "антикризового управління" провідними вченими та економістами сформулювати визначення, яке б розкривало всю повноту й інформативність, а також давало б підстави для визначення видів, особливостей та основних станів здійснення управління підприємством у кризовий період розвитку економіки, з'ясувати основні відмінності звичайного управління підприємством від антикризового.

Питанням антикризового управління підприємством досліджуються багатьма вченими, такими, як Крайник О. П., Голов С. Ф., Вінокуров В. А., Балдин К. В., Василенко В. О., Бурий С. А., Мацеха Д. С., Штангрет А. М., Копилук О. І. [1 – 7] та ін. Тож останнім часом цей термін набув значного поширення, однак розуміння сутності цього напрямку управління, його змісту, особливостей, теоретичного підґрунтя ще знаходиться на стадії формування. Усе це спричиняє різні підходи та тлумачення, нетотожність оцінок окремих базових положень.

Передумовою застосування антикризового управління на підприємстві є виникнення кризових явищ на рівні

самого підприємства, галузі, країни тощо. Тому доцільно спочатку розглянути сутність цього поняття. Поняття "криза" – одне з найбільш складних, яке має багато змістових відтінків інтерпретацій та різних характеристик. Поняття "криза" (від грецького *krisis* – поворотний пункт, рішення) – це різкий крутий перелом, скрутне становище [8].

В економіці термін "криза" набув поширення та визнання насамперед у зв'язку з розробкою концепції циклічності розвитку економічних систем, яка належить до фундаментальних складових категоріального апарату економічної теорії та вже понад сто років посідає одне з центральних місць у дослідженнях різних наукових шкіл та напрямів економічної науки. Так, на сьогоднішній день існує велика кількість суджень різних науковців з приводу визначення поняття "криза" (таблиця).

Таблиця

Різні підходи науковців до визначення поняття "криза"

Автори	Визначення поняття
Василенко В. О. [5], Балдин К. В., Є. Коротков, Зверев В. С., Рукосуев А. В. [4]	крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі (організації), що загрожує її життєстійкості у навколишньому середовищі
Іванюта С. М. [9]	складний загострений стан, різкий перелом або занепад
К. Херман [10]	несподівана і непередбачувана ситуація, яка загрожує пріоритетними цілями організації при обмеженому часі для прийняття рішень
Чернявський А. Д. [11]	переломний етап функціонування будь-якої системи, коли вона піддається впливу або зсередини, що потребує від неї якісно нового реагування
Бурій С. А., Мацеха Д. С. [6]	перелом, будь-яка якісна зміна процесу, перехід від існуючого положення до іншого, яке суттєво відрізняється за основними параметрами
Штангрет А. М., Копилюк О. І. [7]	зростання кількості взаємопов'язаних кризових явищ, які призводять до незначного погіршення окремих показників діяльності підприємства, але не спричиняють руйнації системи самозбереження
Жарковська Е. П., Бродський Б. Е. [12]	крайнє загострення внутрішньо-виробничих і соціально-економічних відносин, а також відносин організації з зовнішньоекономічним середовищем
Єсакова А. М. [13]	будь-яке відхилення від стану рівноваги, будь-яке обурення зовнішнього і внутрішнього середовища фірми

Тож слід зазначити, що криза – це негативне явище, яке зумовлено впливом зовнішніх або внутрішніх чинників, що призводять до відхилення від рівноважного стану, яке досягло крайньої точки рівноважної зони.

Загально визнано, що антикризове управління слід розглядати як один з функціональних напрямів управління підприємством, тобто як "процес планування, організації, мотивації та контролю, необхідний для того, аби сформулювати й досягти цілей, що стоять перед організацією" [8]. Отже, антикризове управління є складовою менеджменту підприємства в цілому, що спрямована на зміцнення діяльності та ефективного функціонування в подальшому розвитку організації.

Ця точка зору підтверджується визначенням антикризового управління Вінокуровим В. А. як складової загального менеджменту на підприємстві, яка використовує його кращі прийоми, засоби та інструменти, орієнтується на запобігання можливим ускладненням у діяльності підприємства, забезпечення його стабільного успішного господарювання [3].

Антикризове управління в зарубіжній літературі [10] найчастіше розглядається як зовнішнє управління, що здійснюється спеціально підготовленими та запрошеними на підприємство фахівцями і доцільно тільки на підприємствах, банкрутство яких має негативні суспільні наслідки. На інших підприємствах організація такого антикризового управління не має сенсу, оскільки це обтяжить їх власників додатковими витратами, продовжить неефективне використання ресурсів, що призведе до агонії підприємства.

Зовсім протилежної думки дотримуються українські дослідники, зокрема Голов С. Ф. [2] вважає, що будь-яке управління організацією повинно бути антикризовим, тобто побудованим на врахуванні ризику та небезпеки кризових ситуацій, які можуть виникнути в будь-який період існування організації. Цю ж точку зору підтримує Іванюта С. М., відповідно до його визначення "антикризове управління має свій предмет впливу – проблеми, реальні та очікувані фактори кризових явищ, тобто усі прояви загострення протиріч, які викликають загрозу їх гострого прояву" [9].

Отже, антикризове управління підприємством дійсно відрізняється від управління у звичайному режимі. Якщо весь арсенал підходів і методів останнього спрямований на розвиток та виживання підприємства в довгостроковому аспекті (що включає в себе, в тому числі, і недопущення кризи), то методи першого націлені виключно на подолання вже назрілої кризи, забезпечення виживання в короткостроковому аспекті. У такому трактуванні антикризове управління набуває реального сенсу.

Узагальнюючи наведене, вивчаючи різні визначення та поняття можна дати таке тлумачення терміна "антикризове управління", як постійно організоване спеціальне управління, в основу якого покладена система методів і принципів розробки та реалізації специфічних управлінських рішень, що приймаються відокремленим суб'єктом в умовах суттєвих ресурсних й часових обмежень, підвищеного ризику, фінансових та інтелектуальних витрат для відновлення стійкого економічного розвитку підприємства і недопущення його ліквідації як господарюючого суб'єкта.

На основі механізмів оперативного управління розробляється комплексна програма антикризового управління, яка повинна включати заходи щодо позасудового оздоровлення підприємства з метою виведення його з кризи. На думку автора, система заходів антикризового управління може мати вигляд, як показано на рисунку.

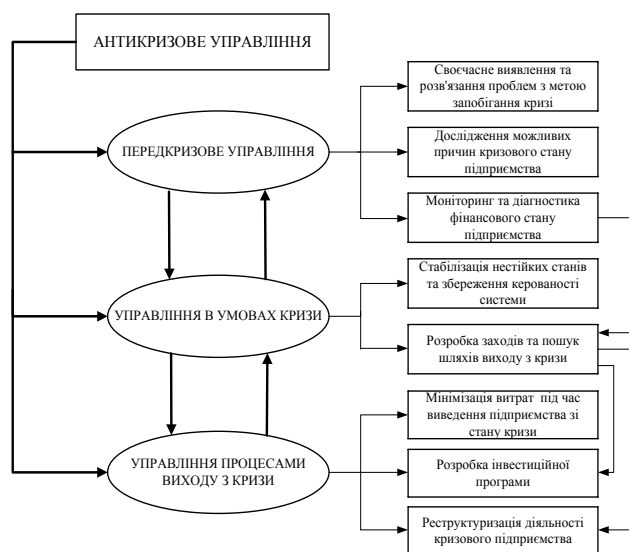

Рис. Схема антикризового управління підприємством на різних стадіях розвитку кризових явищ

З рисунка видно, що антикризове управління розподіляється на три стадії, кожна з них пов'язана між собою і перехід від однієї до іншої може здійснюватися завдяки поліпшенню або погіршенню кризової ситуації на підприємстві, також воно включає в себе ряд послідовних об'єднаних між собою комплексних дій. Слід розуміти, що кожна стадія (вид) управління потребує різних дій та методів, які потрібно застосовувати для виходу з кризи.

Антикризове управління слід диференціювати залежно від стадії (глибини) кризи, у якій знаходиться підприємство, на деякі підвиди: аналіз стану підприємства, стратегічний контролінг, розробка політики, якій потрібно дотримуватися при виконанні управління та ін. Зрозуміло, що антикризове управління – насичений та важкий процес, який потрібно проводити не тільки при настанні, але й передумові кризи.

Слід зазначити, що, розглядаючи сутність антикризового управління, усі дослідники єдині в думці стосовно його специфічності. На основі проведеного теоретичного дослідження сутності антикризового управління автором сформульовано такі відмінності, що притаманні антикризовому управлінню:

1) специфічність мети здійснення – збереження підприємства як господарюючого суб'єкта та відновлення його життєздатності;

2) використання управлінського інструментарію, тобто засобів та прийомів управлінського впливу; антикризове управління не може бути зведено, наприклад, до пошуку резервів зростання продуктивності праці, скорочення витрат, пошуку нових ринків збуту, реструктуризації активів та пасивів – ці заходи повинні здійснюватися постійно, незалежно від стану підприємства, хоча в умовах кризи вони і стають антикризовими за своїм спрямуванням; досягнення визначених завдань вимагає застосування нестандартного, і навіть неприйняттого, в нормальних умовах складу управлінських засобів;

3) відокремлення суб'єктів здійснення, які мають відповідну фахову підготовку, повноваження, знання та навички, беруть на себе відповідальність за результати своєї діяльності;

4) суттєві ресурсні обмеження, пов'язані з неможливістю або складністю отримання додаткових ресурсів, насамперед фінансових, оскільки залучення фінансових

ресурсів в умовах низької (навіть від'ємної) кредитоспроможності та інвестиційної привабливості є надзвичайно складним управлінським завданням;

5) суттєві часові обмеження, обумовлені можливіми агресивними діями кредиторів підприємства та виникненням загрози ініціювання банкрутства й обмеження дієздатності існуючого керівництва підприємства;

6) орієнтація управлінських зусиль не тільки на зовнішні прояви ускладнень та проблем, а й на їх глибинні корені (причини появи), що є перешкодою повторення кризи;

7) підвищена ризикованість управлінських рішень, що приймаються та реалізуються, у зв'язку з високим ступенем нестійкості (напруження) господарської системи;

8) підвищення значимості інформаційно-аналітичної підтримки управлінських рішень, що приймаються, порівняно більший обсяг використання аналітично-розрахункових та прогностичних процедур;

9) орієнтація на мінімізацію втрат усіх зацікавлених осіб – власників, персоналу, кредиторів, держави;

10) використання інноваційних рішень, креативного підходу до визначення типу поведінки в кризовій ситуації та пошуку шляхів виходу з неї;

11) забезпечення високої ефективності управлінського впливу потребує більш високих фінансових та інтелектуальних витрат, відповідно має більшу вартість порівняно з нормальними умовами господарювання.

Узагальнюючи попередній аналіз проблеми, можна зробити висновок, що передумовою застосування антикризового управління на підприємстві є виникнення кризи, що спричинює перехід від "звичайного" управління до "антикризового". Основні відмінності між даними поняттями полягають у тому, що в антикризовому управлінні відбувається забезпечення виживання господарюючого суб'єкта в короткостроковому аспекті, а в управлінні у звичайному режимі весь арсенал підходів і методів спрямований на розвиток та виживання підприємства на довгостроковий період. Отже, слід зазначити, що в даній статті було з'ясовано відмінності управління у звичайному режимі від антикризового, сформовано своє розуміння антикризового управління, а також на основі різних визначень провідних науковців щодо поняття "криза" було сформовано своє бачення даного терміна.

Література: 1. Крайник О. П. Економіка підприємства : навч. посібник / О. П. Крайник, Є. С. Барвінські. – Львів : Національний університет "Львівська політехніка", "Інтелект-Захід", 2008. – 208 с. 2. Голов С. Ф. Управлінський облік : підручник / С. Ф. Голов. – 3-тє вид. – К. : Лібра, 2006. – 704 с. 3. Винокуров В. А. Организация стратегического управления на предприятии / В. А. Винокуров. – М. : Центр экономики и маркетинга, 2008. – 415 с. 4. Балдин К. В. Антикризисное управление: макро- и микроуровень / К. В. Балдин, В. С. Зверев, А. В. Рукосуев. – М. : Издательско-торговая корпорация "Дашков и К^о", 2007. – 280 с. 5. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навч. посібник / О. В. Василенко. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 507 с. 6. Бурій С. А. Антикризове управління та управлінські рішення – проблеми підприємств малого бізнесу : монографія / С. А. Бурій, Д. С. Мапеха. – Хмельницький : ТОВ "Триада-М", 2006. – 93 с. 7. Штангрет А. М. Антикризове управління підприємством : навч. посібник / А. М. Штангрет, О. І. Копилук. – К. : Знання, 2007. – 335 с. 8. Большой энциклопедический словарь : В 2-х т. Т. 1 / гл. ред. А. М. Прохоров. – М. : Сов. энциклопедия, 1991. – 863 с. 9. Іванюта С. М. Антикризове управління : навч. посібник / С. М. Іванюта. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 288 с. 10. Forgue B. Nouvelles approches de la gestion des crises [Text] / B. Forgue // Rev française de gestion. – Paris. 1996. – № 108.

– Р. 72–73. 11. Чернявський А. Д. Антикризисное управління підприємством : навч. посібник / А. Д. Чернявський. – К. : МАУП, 2006. – 256 с. 12. Жарковская Е. П. Антикризисное управление : учебник / Е. П. Жарковская, Б. Е. Бродский. – М. : Омега-Л, 2004. – 336 с. 13. Есакова А. М. Место антикризисного управления в общей стратегии фирмы. Проблемы и опыт антикризисного управления / А. М. Есакова // Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции. – Пенза, 2001. – С. 37–40. 14. Лігоненко Л. О. Антикризисное управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : монографія / Л. О. Лігоненко. – К. : Наукова думка, 2000. – 390 с.

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Назарова Г. В.

Стаття надійшла до редакції
25.03.2011 р.

УДК 331.556.4

П'ятковська О. Р.

ДИНАМІКА ОБСЯГІВ ТА ГЕОГРАФІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ

Анотація. На основі аналізу трансформацій щодо динаміки та географічного розподілу українських трудових мігрантів відносно країн призначення окреслено їх три основні періоди.

Аннотация. На основании анализа трансформаций динамики и географического распределения украинских трудовых мигрантов по принимающим странам выделено три их основных периода.

Annotation. Three periods are allocated, based on the analysis of transformations of dynamics and geographical distribution of external Ukrainian labor migrants concerning receiving countries.

Ключові слова: зовнішня трудова міграція, емпіричні дані, потоки трудової міграції, тенденції міграції.

З набуттям незалежності Україна стала безпосереднім учасником глобальних міграційних процесів, а також важливою компонентою світового ринку праці. Істотне зростання масштабів та інтенсивності світового обміну трудових ресурсів актуалізує дослідження процесу участі в ньому України, визначення її ролі та вагомості.

Метою статті є аналіз динаміки обсягів і географічного розподілу українських трудових мігрантів на основі офіційних та експертних даних.

Дослідження, що присвячені вивченню цієї тематики, в українській науковій літературі здійснювалися Е. Лібановою, О. Малиновською, О. Хомрою, І. Прибитковою, О. Пищуліною та ін. Питанню динаміки міжнародної трудової міграції присвячені дослідження російських вчених Івахнюка І. В., Іонцева В. О., Колосніциної М. Г., Зайончковської Ж. А., Преведенцева В. І., Тюрюканової О. В. та ін.

Перші соціологічні дослідження зовнішньої трудової міграції українців, проведені наприкінці 90-х років минулого сторіччя, зафіксували наявність двох основних напрямів

української міграції: до Російської Федерації та сусідніх з Україною країн Центрально-Східної Європи. Зокрема в соціологічному опитуванні, проведеному в 1996 р. Центром "Соціальний моніторинг" та Українським НДІ проблем молоді, на питання "Яка з країн, на Вашу думку, є найбільш привабливою для тимчасової зайнятості?" 26 % назвали Німеччину, 25 % – РФ, 10 % – Польщу [1, с. 259].

Проте з часом починаємо спостерігати певні зміни в географічних потоках трудової міграції. За даними опитування, проведеного соціологічною фірмою "Социс-Гелап" у січні 1999 р., видно суттєве зменшення привабливості ринку праці Російської Федерації, зокрема бажання працевлаштуватися у цій країні задекларували лише 14 % опитаних [2, с. 12]. Певною мірою це було зумовлене російською економічною кризою 1998 р. і обвалом рубля. Натомість Шенгенський візовий бар'єр на практиці не став перешкодою для просування українців на ринки праці країн ЄС. Особливо привабливими для українських трудових мігрантів з початку 2000 р. виявилися країни Південної Європи, насамперед Греція, Італія, Іспанія та Португалія.

Тим не менше відповідно до даних соціологічного опитування, проведеного Держкомстатом України, за станом на 2000 р. на частку РФ, Польщі та Чехії припало 85 % тих працівників, що мали досвід роботи за кордоном [3, с. 134]. Окрім географічної та культурної близькості, винятковим стимулятором міграції до згаданих країн для українських трудових мігрантів була відсутність з цими країнами візового режиму. За експертними оцінками, за станом на 2001 р. у країнах Східної Європи, що межують з Україною, були зайняті орієнтовно 400 тисяч наших співвітчизників [4, с. 13]. Водночас дані Інституту народознавства НАНУ свідчать про масову нелегальну трудову міграцію до Польщі протягом 1995 – 2003 рр., яка охопила приблизно 1 млн осіб [5, с. 26]. Стосовно Чехії, то стрімке зростання обсягів трудової міграції українців до цієї країни було також спричинене зростанням потреб чеської економіки в іноземній робочій силі, що спостерігалася у цій країні у кінці 1990-х рр. і була зумовлена значним відтоком чеських працівників у західні країни. Окрім того, рівень заробітної плати трудових мігрантів на той час у Чехії був вищий, ніж у Польщі [5, с. 29].

Подібним чином запровадження візового режиму з Чехією, Словаччиною, Польщею та Угорщиною хоча й вплинуло на трудову міграцію українців до цих країн, однак не призвело до суттєвого зменшення чисельності трудових мігрантів на власних ринках праці. Опосередковано це підтверджують дані декількох соціологічних досліджень. Наприклад, опитування, проведене у 2004 р., підтвердило, що значна кількість жителів українського західного прикордоння не вважали, що візи стали на заваді трудовій міграції та загалом виїздам українських громадян за кордон [6, с. 134]. Експертні висновки Інституту народознавства НАНУ свідчать про наступне зростання частки українських трудових мігрантів у Польщі з 2004 р., зокрема з центральних та східних регіонів України і скорочення частки студентів з 2005 р. у зв'язку з запровадженням обов'язкової платної освіти у польських вузах [5, с. 24]. Дані дослідження GfK Custom Research говорять про зростання частки легальних трудових мігрантів з України майже на 10 % з 2006 по 2008 рр. [7].

Процес легалізації трудових мігрантів за кордоном дає можливість достовірніше оцінювати поточну ситуацію та здійснювати стратегічне планування ефективних міграційних процесів. Так, за офіційними даними, за станом на 2009 р. Україна зайняла 5-те місце за кількістю іноземців, що мають право постійного проживання на території Італії, випередивши навіть Філіппіни, Туніс, Індію та Молдову (таблиця) [8].